

ІНСТИТУТ ЛІТЕРАТУРИ ІМ. Т. Г. ШЕВЧЕНКА НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ

БІБЛІОТЕКА
СВІТОВОЇ
ЛІТЕРАТУРИ

Джованні
БОККАЧЧО

■

ДЕКАМЕРОН

Переклад з італійської
Миколи Лукаша

ХАРКІВ
«ФОЛІО»
2023

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

ДЕКАМЕРОН

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

*Зачинається книга, іменована Декамерон, прозвана Принц
Галеотто, в якій міститься сто оповідок, що розказали
за десять день семеро дам і троє кавалерів*

ПЕРЕДНЄ СЛОВО

Спочувати чужому горю — притаманна людям річ; усім воно пристало, а найпаче тим, що самі утіхи потребували і в інших її знаходили. Як хто коли шукав того спочуття і мав із нього радість і одраду, то і я того десятка. З першого-бо мого мога та й до сього часу палав я високою і шляхетною любов'ю, більше, може, аніж воно станові моему низькому личило; часом розповідав я про неї, і хоч люди статечні, які про теє знали, хвалили мене і надто уславляли, проте дознав я прегіркої муки, — не од жорстокості коханої, а од нестримної жаги, що полуменем пойняла душу мою і, не вдоволяючись можливим, надмірного часто завдавала мені жалю. У такій ото притузі дуже мені пособив один приятель веселими своїми розмовами та любою потіхою; я певен-певнісінький, що тільки се й не дало мені вмерти.

Та волею того, хто, сам безконечним будучи, поклав неодмінним законом усьому сущому мати кінець, моя любов, палкіша над усіх, що її не могли зламати й захитати ні сила наміру, ні порада, ні видимий сором, ані можлива небезпека, — любов моя, кажу, сама собою з часом угамувалася, лишивши в моїй душі тільки таке задоволення, яке дає вона тим, що не надто далеко запливають у глибокі її затони; од чого я колись мучився й страждав, стало мені тепер любим та милим.

Хоч і минулися ж мої жалі, та не щезла пам'ять про добрі вчинки тих, що з ласки своєї горем моїм журилися, і мислю я, що пам'ять тая не щезне, поки й віку мого. А що вдячність, на мою думку, слід цінувати над усі чесноти, засуджуючи противне, то я, щоби не показатися невдячником, наміслив тепер, коли вже ніби вольним став, дати по спроможі якусь полегшу, — не конче тим, що мені помогли (вони, може, без того обійдуться, така влача в них і така фортуна), а тим, що її потребують. І хоч, може, невеликою буде для нещасних

поміч моя чи, сказати б, утіха, проте думається мені, туди її слід давати, де вона в великій надобі, — буде од неї більше і вжитку, буде за неї більше й пошани. А хто ж тому заперечить, що не мужчинам, а першим ділом прекрасним дамам належалося б тут ставати у пригоді? Вони-бо, несміливі та сором'язливі, у ніжних грудях своїх племінь любовний ховають, а тайна жага дужча од явної — всім воно відомо, хто того дознав; а ще ж до того в'яже їх воля, і ласка, і влада батьків і матерів, братів і чоловіків, і сидять вони найбільше в тісному крузі своїх покоїв, а сидячи отак сливе без діла, і хочачи й не хочачи думають собі усякі думки, і не все вони, ті думки, веселі бувають. Як же вдадуться вони в тугу од тих думок та од любошів, то не скоро вона їм од серця одляже, хіба що прийде яка розрада; та й сили терпіти менше в них, аніж у мужчин. Інакше воно ведеться, як ми те бачимо, у закоханих мужчин. Як на них нападе, буває, який сум чи журба тяжка, багато є способів розважити її чи розвіяти; вільно-бо їм ходити де хоча, дивитися і слухати усячину, пташки ловити, полювати, рибалчити, верхи їздити, грати чи торгувати. Кожна з сих розваг може, як не цілком, то почасти, прихилити до себе душу і очистити її од сумних думок хоч на якусь часинку, а далі вже так чи інак: або втіха приходить, або журба уймається.

Тим-то, хотівши бодай потроху виправити несправедливість долі, що там саме поскупилася на підпомогу, де менше було сили, як то ми бачимо у тендітного жіноцтва, піднявся я подати на розраду і втіху закоханим (з інших досить буде голки, прядки й мотовила) сто оповідок, сиріч повісток, притч або ж історій, що розказали семеро дам і троє кавалерів, зібравшись в чесну компанію під час минулої смертоносної чуми, та кілька пісень, що співали тії дами собі на осолоду. У тих повістках буде мова про веселі й сумні любовні пригоди та про інші химерні okazії, що скоїлися чи то в нові часи, чи то в старосвітщину; ласкаві читальниці знайдуть у них і забаву — бо сила тут усяких цікавих речей, і добру пораду — бо узнають, чого їм треба цуратися, а чого держатися. А в мене така думка, що вже хоч як, а нудьги од сього убуде. Якщо воно, чого дай Боже, так і станеться, то нехай вони складуть подяку Амурові, що вибавив мене із своїх тенет і дав мені змогу принести їм потіху.

ДЕНЬ ПЕРШИЙ

Зачинається перший день Декамерона, в котрому автор ясує, з якої нагоди зібралася наша бесіда, а потім, за приводом Пампінєї, говориться про що кому заманеться

Як іздумаю я собі, прекрасні дами, які ви всі зроду жалісливі, то бачу вже загодя, що сумним та невеселим здасться вам почин отсієї книги, таким-бо справді є поставлений на чолі її скорбний спомин про минулу чумну пошесть, печальний для кожного, хто був її самовидцем чи іншим яким робом спізнав її. Та не хотів би я притьмом одстрашити вас од дальшого читання; не гадайте, що ждуть вас тут самі тільки зітхання та сльози. Сей жажливий початок буде вам ніби подорожнім гора крута да стрімчаста, а за тією горою та лежить гарна-прегарна долина, і тим вона любіша, чим тяжче було на гору п'ястися і з гори вниз зіходити. І як за веселощами смуток наступає, так за горем радощі у тропі йдуть. За сією короткою журбою (кажу короткою, бо одбудемо ми її небагатьма словами) настане скоро втіха і розкіш, що я попередку обіцяв; аби не сказано було, то ніхто б сього після такого початку й не сподівався. Воістину, коли б міг я достойно повести вас до назначенованої мети іншою якою дорогою, а не такою крутою стежкою, то я так би був з дорогою душею і вчинив; отже ж, неможливо було без сієї згадки з'ясувати причину, з якої постали події, що про них ви читатимете; рад не рад, мушу про се писати.

Так от, минуло вже після благодатного втілення Сина Божого років тисяча триста й сорок вісім, коли в преславнім городі Флоренції, краснішим над усі міста італійські, прокинулася чумна моровиця; чи то вже була така дія планет небесних чи Господь за діла наші несправедливі напуст такий напустив на смертних, що почалася тая чума перед кількома роками у східних землях і, вигубивши там незчисленну силу живущих, посунула без угаву з краю в край, докотилася, на лихо, й до Заходу. Не пособляли проти неї ні мудрість, ані обачність людська, хоч місто було очищене од усякого бруду нарочито настановленими служебниками, недужим заборонялося входити в город, усім давалися поради, як шанувати здоров'я; не помагали й смиренні молитви, що не раз та й не два творили богобоящі люди, чи то з охрестами ходячи, чи іншим яким чином.

Напровесні року вищеписаного почала тая грізна пошесть проявлятися страшним і дивовижним способом. Не так воно діялось, як на Сході, де кровотеча з носа була певною ознакою неминучої смерті; у нас наприпочатку хвороби набігали в чоловіків, як рівно і в жінок, у паху або повід руками такі пухлини, убільшки часом з добре яблуко чи яйце, котрі більші, а котрі менші; простий люд називав їх гулями. Невдовзі обкидало тими смертяними гулями все тіло, а далі прикмети недуги одмінялися в чорні або синяві плями, що в багатьох виступали на руках і на стегнах, та й на інших частинах тіла, у кого буйні та рідкі, а в кого дрібні та густі. Як іспершу гулі, так потім і плями, у кого вони виходили, були нестеменною ознакою близької смерті. Ніякі поради доктора не помагали од сього помору, ніякі ліки не ставали в пригоді: чи то вже така була натура хвороби, чи неuki-гоїтелі (а тоді, крім учених медиків, порозводилось було багато лікарів та лікарок, що зроду й не нюхали медицини), не мігши знати, в чім сила недуги, не вміли прибрати на неї способу. Рідко хто одужував, мало не всі помирали третього дня після появи вказаних прикмет, той раніше, той пізніше, здебільшого без гарячки чи ще чого такого.

А надто ще й тим убивалася тая чума в силу, що із слабих переходила на здорових, котрі з ними водилися, так, як огонь, буває, перекидається на щось сухе або ж масне, як недалечко лежить. Ба й гірше ще од того: пошесть переходила не лише на тих, що з недужими діло мали чи з ними розмовляли, а й до тих чіплялася, що тільки торкалися до одежі чи ще якоїсь речі, хворим уживаної. Дивовижні то речі, що маю казати; якби не бачили того стільки людей і я сам на власні

очі, то не наважився б я тому й повірити, не те що писати, хоч би й чув те од чоловіка, віри годного. Так от, така чіпка була та чума, що не тільки од людини до людини, було, пристає, а й таке часто лучалося, що річ, яка належала болящому або померлому од сієї хвороби, коли до неї дотикалась яка жива душа не людської породи, не лише заражала її пошестю, а і вбивала не в довгім часі. Допевнився я сього на власні очі, як допіру сказано, бачивши одного разу таку прояву: на вулицю викинуто лахміття убогого чоловіка, що вмер од тієї немочі, коли се надійшли дві безроги і давай своїм звичаєм мотлоштити і шарпати теє рам'я перше рилом, а там і зубами; через якусь часинку покрутились-покрутились, мовби отрути заживши, та й витяглися на тому злиденному лахмітті.

Од таких ото оказій (а бувало немало ще й жахливіших) стали нападати всякі страхи та химороди на тих, що при життю лишалися, і мало не всі вони до одної жорстокої мети поривалися — обминали недужних, гидуючи ними та речами їхніми, тим-бо сподівалися зберегти власне здоров'я. Були такі, що вважали за найліпший спосіб проти лиха жити помірковано і стерегтися всякої надмірності; зберуться, було, невеличкою громадкою та й живуть окремо од інших, замкнувшись з вигодою в якомусь домі, де немає болящих, і заживаючи щонайвиборніших потрав та щонайдобріших вин, але з великою здержливістю, не вкидаючися в ласунство; нікого не допускають, було, щоб говорив їм про те, що діється в місті, про заразу і смерть, проводячи час за музикуванням та всілякими скромними розвагами.

Інші ж, супротивлежної думки будвши, покладали собі, що пити вволю і ласувати всмак, волочитися з жартами та співами, задовольняти якомога всі свої схотінки, сміється та шкилювати з усього, що б не сталося, — ото і єсть найпевніші ліки од хвороби; як же казали вони, так по спромозі й чинили: тиняються, було, як день так ніч од шинку до шинку та й п'ють собі без міри й без ліку, а найбільше гуляли по людських домівках, як прочують, було, що є десь про них пожива. І легко ж їм було так робити, усі-бо, самі берега пустившись, і майно своє напризволяще полишали (однаково, мовляв, не животіти); тим-то більшина будинків стали спільними, і як до них уступав який заволока, то всім користався, буцім у себе в господі. Люди сі, по-скотячому поводячись, уникали по спромозі недужих. За таких злигоднів і такого лихоліття занепала й нінащо перевелася в нашому місті достойна повага законів Божих і людських, бо їх охоронці й виконавці,

як і опрочі люди, то повмирили, то понедужали, то, не мавши досить служителів, не могли пильнувати своєї справи, — тим-то вільно було кожному що хоча творити.

Інші, знов, трималися середини між сими двома крайнощами: не здержували себе в їжі, як тії, та й не вдавалися в пиятику і розпусту, як сії, а заживали всього як до потреби своєї. Вони не замикаються, було, а ходять-гуляють надворі, держачи в руках хто квіти, хто зілля духмяне, хто інші які пахощі, та й нюхають собі зчаста, — освіжити б то мозок такими ароматами, бо повітря було все ніби занечищене од смороду трупів, болячок та ліків. Були й такі, що мали суворішу думку (а може, вона була й вірніша), кажучи, що проти пошесті немає луччого способу, як утеча од неї; думаючи ж так і ні про що, крім себе, не дбаючи, множество чоловіків і жінок покидали рідне місто, одбігали домів своїх і осель своїх, родичів своїх і скарбів своїх та й пускалися за город, у свої чи чужі маєтності, нібито гнів Божий, що побивав неправедників сією моровицею, не спостигне їх, де б вони не обернулися, а впаде на тих тільки, що полишилися в мурах міста; чи, може, думали, що ніхто в нім живим не зостанеться, що прийшла на нього остатня година.

Хоча з-поміж сих людей, що по-різному велися, не всі помирили, одначе не всі й виживали; противно, занедужувало їх багато усякої поведенції і в усяких місцях, і як вони самі, при здоров'ї будучи, іншим здоровим приклад подавали, так тепер конали, од усіх занехаяні. Шкода й казати, що один городянин сахався другого, сусіди сливе не дбали одне про одного, родичі або зовсім не родичалися, або бачились у рідку стежку, та й то оддалеки; лихо такого жаху нагнало в серця людські, що брат цурався брата, дядько небожа, сестра брата, а часто-густо й жінка чоловіка, ба й гірше ще од того, що й віри не йметься, — батьки та матері гидували за дітьми рідними ходити, ніби вони не їхні були. Через те чоловікам і жінкам, котрі захворювали (а було їх безліченна безліч), не лишалося іншої ради, як сподіватись на милосердя друзів, яких було не густо, або на корисливість слуг, що наділись на велику аж надто платню, — та й тих уже ставало обмаль, і були то люди грубої вдачі, незвиклі до такої служби; вміли хіба що подати щось там слабому та смерті доглянути, і дослужувались вони часто своєї погуби. Од того, що сусіди, родичі й приятелі покидали недужних, а послугачів бракувало, повівся був звичай, досі не чуваний, що жінчини хороши, вродливі і значного роду, захорувавши, не гребували послугами мужчини, чи то молодого, чи старого, оголюючи перед

ним без сороба будь-яку частину тіла, так як би й перед жінкою, аби того вимагала хвороба; може, з цієї причини ті, що одужували, не були вже навіпісля такі честиві, як перше. Опріч того, багато хто помирав просто випадком; щоб їм були помогли, вони були б повиживали. Од усього цього, і од недостатнього догляду за болящими, і од сили пошесті, таке велике множество люду помирало день у день і ніч у ніч, що сумно було й слухати, не те що дивитися. А серед тих городян, що при життю лишалися, повелись мимоволі такі звички, що передше їх і не чути було.

Колись було заведено (та й нині воно так ведеться), що родички й сусідки збиралися в домі небіжчика і плакали там разом із ближньою ріднею; окрім того, перед покійниковим житлом зіходився увесь рід, сусіди та багато інших мирян і духівництва, залежно од стану померлого, і товариші несли його тіло на своїх плечах, у жалобному поході з свічками і півчою, до церкви, що він її обрав іще за живоття свого. Як же чума почала вбиватися в силу, сі обряди були занедбані цілком або почасти, а натомість настали інші. Люди вже помирили без тужільниць, а часом то не було кому й душі доглянути, не то що. Рідко кому випадали на долю жалібне квиління та гіркі сльози рідних, їх місце заступили реготи, жарти і поспільні веселощі; сей звичай найкраще засвоїло, заради здоров'я свого, жіноцтво, зовсім майже забувши свою жалісливу вдачу. Мало було таких мерців, щоб за ними йшло до церкви більше, як десять чи дванадцять чоловіка, та й то не статечні, поважні городяни, а такі собі могильники-простолюдці, що називалися погребарями і одбували сю службу за гроші; візьмуть, було, мари та й несуть хутенько не до тої церкви, що небіжчик собі загодя вибрав, а в яку ближче; лиш де-де, було, блимне свічка, а іноді то й без одної обходилось; попереду священик з трьома чи п'ятьма причетниками, що не завдавали собі клопоту з довгою урочистою одправою, а з допомогою таких погребарів опускали мерця в яку попадає могилу, аби не зайнята.

Людам простого стану, та, либонь, і середнього, тим іще сугужніше приходилося: чи то надія, чи злидні веліли їм держатися своїх домівок і свого сусідства; день крізь день занеджували вони тисячами і, не мавши ні догляду, ні жодної помочі, майже наголо всі помирала. Багато їх конало вдень і вночі просто на шляху, немало доходило і по хатах, та сусіди дізнавалися про теє тільки по трупному смороду; і тих, і тих умирущих усюди було повно. Сусіди ж, із ляку перед заразою, та й із жалощів до вмерлих, одно знай робили: або самі,

або з допомогою найманих носіїв виволікали з хат мертві тіла і складали їх перед дверми, де всякий мимохідень міг би їх бачити безліч, особливо вранці; потім того діставали мари чи ноші, а як не було, то клали й на дошки. Часто на одних ношах лежало по двоє й по троє, а траплялося безліч разів і таке, що на одних марах несли чоловіка й жінку, двох чи трьох братів, батька й сина тощо. Не раз лучалося, що за двома священиками, котрі йшли з хрестами перед покійником, притаковувались слідком за першими марами носії ще з двома чи трьома, і священики, думавши одного ховати, насправді хоронили шістьох чи вісьмох покійників, а то й більш. І не вшановувано їх ні сльозою, ні свічкою, ані проводом; до того вже дійшлося, що вмерлими людьми не більше журилися, аніж тепер здохлою козою. Се вочевидь доводить, що коли природний хід речей не навчає і мудрих терпеливо зносити дрібні і рідкі втрати, то велике лихо і простаків чинить розважними і байдужними. Задля великої лічби мертвяків, яких приношено щодня й щогодини до всіх церков, не ставало свяченої землі на поховання, особливо як хотілося по старому звичаю кожному опрічне місце наділити; тим-то на цвинтарях, де все було переповнене, копалися величenni ями, куди сотнями складали нанесені трупи, пакуючи їх шарами, як товар у корабельному трюмі, і притрушуючи потроху землю, покіль не натоптували могилу до самого верху.

Не розписуючися дрібніше про ті злигодні, що зазнало їх наше місто, скажу за одним заходом, що лиха година не минула й загороддя. Про замки нема чого говорити, бо що замок, то й малесеньке місто; а що вже по розкиданих хуторах, то бідні, нужденні селяни із сім'ями своїми, не мавши нізвідки рятунку — ні од лікарів, ні од служників, удень і вночі мерли по хатах, на полі чи при дорозі, не по-людському, а по-товарячому. Од сього вони зледашіли, розопіли, як і городяни, і не журилися аніже про своє хазяйство; що день Божий смерті виглядаючи, не про те вони думали, як би трудами своїми намножити добра з поля і з худоби, а ніби завзялися з усієї сили нищити своє надбання. Тим-то воли й осли, вівці й кози, свині й дробина, ба навіть найвірніші людям пси проганялися з двору та й блукали собі безбач по полю, а хліба ж на нивах незібрані, нежаті стояли. Бувало й так, що розумна худоба, понапасавшись за день досита, верталася на ніч додому пуstopаш.

Що ж іще можна сказати, повертаючись од околиці знову до міста? Хіба тільки те, що з тяжкого господнього наслання, а може, ще і з людської жорстокості, од місяця бере-